

Halina Smolińska

6. WYKORZYSTANIE SWOBODNEGO TEKSTU W NAUCZANIU JĘZYKA POLSKIEGO

6.1. Swobodne teksty w programie języka polskiego w klasach początkowych

Nauczanie języka polskiego w klasach początkowych zmierza do uzyskania przez uczniów:

- umiejętności posługiwania się językiem ojczystym,
- zdobycia określonego zasobu wiedzy rzeczowej,
- kształtowania pożądanych postaw społeczno-moralnych.

Realizację określonego wyżej celu umożliwiają zagadnienia zawarte w działach: ćwiczenia w czytaniu i opracowywaniu tekstów, ćwiczenia w mówieniu i pisaniu, ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne z elementami wiedzy językoznawczej, ćwiczenia słownikowo-frazeologiczne i syntaktyczne.

Wśród ćwiczeń w mówieniu i pisaniu projekt nowego programu języka polskiego wymienia swobodne teksty. W związku z czym w programie dla klasy I ma miejsce następujące hasło: "Wypowiedź wielozdaniowa na temat dowolny, zaproponowany przez dziecko - swobodne teksty"¹. Niżej znajduje się uwaga, iż należy dzieci wdrażać do zapisywania swobodnego tekstu. Program dla klasy II proponuje wypowiedzi na tematy dowolne, a w programie dla klasy III czytamy: "Indywidualne wypracowania na tematy dowolne - swobodne teksty"².

W uwagach o realizacji programu znajduje się informacja, że dziecko swobodniej się wypowiada na tematy je absorbujące. Jako przykłady takich tematów wymienia się następujące: wypowiedzi związane z uprzednim działaniem dziecka, opowiadanie o zamierzonych czynnościach w niedalekiej przyszłości, dokończenie utworu literackiego. Zaznacza się również wálory

kształcające tych wypowiedzi: pobudzają wyobraźnię, aktywizują sferę uczuciową, ułatwiają wypowiedź uwzględniającą logiczne związki.

Freinet w swobodnych tekstach widzi skuteczne narzędzie do udoskonalenia porozumienia między ludźmi "... podobnie jak musimy uczyć dzieci prawidłowego wypowiadania się ustnego, aby słuchacze czy rozmówcy mogli najdokładniej uchwycić naszą myśl, tak samo trzeba dzieci uczyć wszystkich sposobów, służących do jasnego przedstawienia swych myśli w piśmie..."³. Podkreśla społeczny charakter swobodnych tekstów: "dziecko pisze nie tylko to, co jest interesujące dla niego samego, ale przede wszystkim to, co jego zdaniem mogłoby w jego myślach, obserwacjach, uczuciach i czynnościach zainteresować jego kolegów, rodziców czy korespondentów"⁴.

W niniejszym artykule zamierzam przedstawić wartości dydaktyczno-wychowawcze zajęć z wykorzystaniem swobodnego tekstu. Na podstawie obserwacji zebranych w pracy z klasą II Zbiorczej Szkoły Gminnej w Złotnikach Kujawskich w województwie bydgoskim ukażą:

- przebieg zajęć oraz tematykę tekstów,
- wpływ zajęć z wykorzystaniem swobodnego tekstu na rozwój zdolności myślowych, rozwój języka oraz kształtowanie się wypowiedzi subiektywnych.

6.2. Przebieg pracy ze swobodnym tekstem

Swobodne teksty stanowiące jedną z technik "Współczesnej Szkoły Francuskiej" do warunków polskich przystosowała i upowszechniła H. Semenowicz⁵. Według niej tekst swobodny spełnia swoje zadanie, jeżeli odpowiada następującym wymogom:

- jest swobodny, to znaczy wypływa z własnej chęci dziecka, które ma coś do powiedzenia,
- jest należycie wykorzystany w pracy szkolnej, to znaczy dziecko za jego pośrednictwem zdobywa pewne wiadomości, umiejętności zgodne z programem szkoły.

Lekcja z zastosowaniem swobodnego tekstu może mieć różny przebieg. Semenowicz na podstawie szeregu hospitacji takich

zajęć w szkołach francuskich wyróżniła następujące sposoby pracy ze swobodnym tekstem:

- Dzieci piszą na kartkach dowolne, krótkie teksty, potem kolejno odczytują to, co napisały, a następnie wybierają przez głosowanie tekst, który im się najlepiej podoba. Nad tekstem pracują pod kierunkiem nauczyciela. W końcu tekst ilustrują, drukują, powielają.
- Dzieci przynoszą ze sobą napisany w domu swobodny tekst. Każde z nich czyta swoją pracę. Potem wybierają najciekawszą przez głosowanie, ilustrują, drukują, powielają.
- Zbiorowo opracowują tekst, często o charakterze poetyckim na swobodny temat zaproponowany i przegłosowany przez dzieci.

W roku szkolnym 1972/73 w klasie II a Zbiorczej Szkoły Gminnej w Złotnikach Kujawskich raz w miesiącu przeznaczono jednostkę dwugodzinną na pracę ze swobodnym tekstem. Miały miejsce wszystkie podane wyżej sposoby pracy ze swobodnym tekstem. Najbardziej akceptowany zarówno przez nauczyciela, jak i uczniów był sposób pierwszy /przykład podano w tabeli nr 2/ oraz trzeci. Rzadko polecano dzieciom napisać swobodne teksty w domu. Praktyka bowiem wykazała, że w czynności tej rodzice wyręczali swoje dzieci. Zatracała się więc twórczość dziecięca.

Tematyka swobodnych tekstów była różna /tabela nr 1/. Treści do nich uczniowie najczęściej czerpali z własnych przeżyć, przeczytanej książki czy działu programowego realizowanego na lekcjach.

We wrześniu dzieci były pełne wrażeń wakacyjnych, stąd 79,3 % prac dotyczyło właśnie tej tematyki. W październiku 41,9 % prac było o Warszawie. Tematyka wpływała z poznanej lektury, czytanek, oglądanych przezroczy o zabytkach Warszawy. W listopadzie realizowana na lekcjach języka polskiego tematyka jesienna miała wpływ na 50 % wypracowań. W grudniu pojawiły się prace o różnej tematyce. W wypracowaniach sty-

Tabela 1.

Tematyka swobodnych tekstów

Lp.	Miesiąc, ogólna liczba prac	Tematyka prac	Liczba prac
1.	wrzesień 29	Wspomnienia z wakacji Ulubiona zabawka Ulubione zwierzęta Moja książka Ojczyzna	23 2 2 1 1
2.	październik 31	Warszawa - stolica Polski Ulubione zabawy Jesień Moje zwierzęta Pomagamy rodzicom Wspomnienia z wakacji Nasi żołnierze	13 1 5 3 4 3 2
3.	listopad 30	Jesień Ulubione zwierzęta Pomagamy rodzicom Nasi żołnierze Ulubione zabawy	15 7 1 2 5
4.	grudzień 27	Zbliża się zima Ulubione zabawki Mój kolega Warszawa - najpiękniejsze miasto Opiekuję się zwierzętami Przygoda w podróży Pomagam mamie Choinka	9 6 3 2 2 2 2 1
5.	styczeń 32	Ferie świąteczne Witamy Nowy Rok Ulubione zabawy Ulubione książki	22 6 3 1
6.	luty 28	Wspomnienia z ferii zimowych Zabawy zimowe Opiekujemy się zwierzętami	12 5 3

Lp.	Miesiąc, ogólna liczba prac	Tematyka prac	Liczba prac
		Nasi odważni żołnierze Pomagamy rodzicom Jak uczcimy Międzynarodowy Dzień Kobiet? Moja koleżanka Przygoda Warszawa - nasza stolica Ulubione zabawki	1 1 1 1 1 1 2
7.	marzec 31	W Ośrodku Zdrowia Zbliża się wiosna Ulubiona zabawka Opiekujemy się ptakami i zwierzętami Nasi żołnierze	23 3 2 2 1
8.	kwiecień 32	Nadeszła wiosna Dyngus Niebezpieczna zabawa	29 1 2
9.	maj 30	Najmilsza przygoda wakacyjna Ulubione zwierzęta 1 Maja Dzień Matki Dzień Dziecka Najciekawszy film	13 7 3 3 1 3

czniowych znalazły odzwierciedlenie przeżycia związane ze świętami Bożego Narodzenia, Nowym Rokiem, zabawami zimowymi. W marcu zwiedzały Ośrodek Zdrowia w Złotnikach Kujawskich, stąd 74,2 % wypracowań dotyczyło tej tematyki. W kwietniu 90,6 % dzieci pisało o wiosnie. O wyborze tematu zdecydowała wycieczka do parku w poszukiwaniu śladów wiosny. W maju 43,3 % dzieci marzyło o przygodzie wakacyjnej. Pozostałe dzieci wspominały najciekawszy film, opowiadały o swoich ulubionych zwierzętach, o tym, jak uczciły Święto Pracy.

6.3. Swobodny tekst a rozwój zdolności myślowych

Praca uczniów podczas zajęć ze swobodnym tekstem wpływa na kształcenie zdolności myślowych poprzez wykonywanie szeregu operacji⁶. Pod tym kątem dokonano analizy zamieszczonej niżej jednostki lekcyjnej.

Tabela 2.

Przykład pracy ze swobodnym tekstem

Ip.	Czynności nauczyciela	Czynności ucznia	Jakie zachodziły operacje myślowe?
1. Wprowadzenie	Zachęca uczniów do napisania tekstu. Zwraca uwagę, aby przed przystąpieniem do pisania zastanowili się w myśli, o czym napiszą. Zachęca do używania ładnych wyrażen.	Słuchają, zapamiętują, zastanawiają się.	<p><u>Zapamiętywanie</u></p> <p>Ocenianie - uczniowie wybierali spośród nasuwających się myśli te, które ich zdaniem mogły zainteresować innych.</p>
2. Pisanie swobodnego tekstu	Zachęca do pisania wypracowania. Wyjeżdża pisownię wyrazów.	Piszą wypracowanie. Zaglądają do słowniczków. Pytają nauczycielkę o pisownię wyrazów.	<p><u>Dywergencyjne-czynna</u></p> <p>była płynność słowna, skojarzeniowa, ekspresyjna. Uczniowie dobieżeli odpowiednio słowa, zwroty, konstrukcje zdaniowe.</p>
3. Ciche czytanie ze zrozumieniem	Poleca utworzyć grupy i po cichu, kolejno przeczytać wypracowania całego zespołu. Potem wybrać to, które całej grupie najbardziej się podobało.	Czytają prace, wypowiadają swoje sądy odnośnie do wypracowań. Wspólnie ustalają, które jest najciekawsze. Na przykład: "Ewa napisała	<p><u>Poznanie - uczniowie</u></p> <p>poznawali doświadczenia, przeżycia, zabawy dzieci. Potrzebna była zdolność rozumienia słów, pojęć, zdań, zdolność do-</p>

Ip.	Czynności nauczyciela	Czynności ucznia	Jakie zachodziły operacje myślowe?
	Poleca przedstawić im poszczególnych grup uzasadnić wybór pracy.	najładniej. Napisała dużo zdań. Wiadomo z nich, jak jej lala jest ubrana". Np. "Moja grupa wybrała pracę Małgosi, bo ona ładnie napisała o jesieni, użyła ładnych wyrazów". "Nem podobała się praca Jurka. On napisał, jak fajnie bawił się z kolegami po lekcjach".	strzeżenia stosunków między nimi. <u>Ocenianie</u> - uczniowie dokonywali wyboru najciekawszej pracy, uzasadniali wybór.
4. Czytanie głośne	Prosi autorów wybranych prac o ich odczytanie, a pozostającym uczniom poleca uważnie słuchać, bo będą musieli wybrać najbardziej interesującą pracę.	Odczytują pracę. Np. "Gdy wrócić ze szkoły bawię się z kolegami, z Darek i Mariuszem. Darek przyprawia wózek i wozimy się wózkami. Pojecha- liśmy do parku po liście. Przywieźliśmy dużo liści i kulaliśmy się po liściach".	<u>Poznananie</u> - zaangażowane były zdolności rozumienia słów, zdań, dostrzeganie stosunków między nimi.

Lp.	Czynności nauczyciela	Czynności ucznia	Jakie zachodziły operacje myślowe?
	Wymienia kolejno tytuły prac, poleca zgłosić wybór pracy przez podniesienie ręki.	Dokonyują wyboru przez podniesienie ręki.	<u>Ocenianie</u>
5.	Cwiczenia w mówieniu i rozumowaniu	<p>Prosi uczniów o uzasadnienie wyboru. Zachęca do używania zwrotów:</p> <p>Moim zdaniem ..... Uważam, że ..... Wydaje mi się, że ..... Według mnie ..... Najbardziejziej podoba mi się praca ..... bo .. Sądzę, że ..... Wybrałem tekst ".....", ponieważ .....</p>	<p>Ocenianie - spośród wielu tekstów uczniowie wybierali tylko jeden, który najbardziej im się podobał. Próbowali uzasadnić wybór.</p>
6.	Przerwa	<p>Uzasadniają, np.</p> <p>- Wybrałem tekst "Zabawa z kolegami", bo jest tam dużo zdań.</p> <p>- Podobała mi się praca Janusza, ponieważ on ładnie napisał o zabawie z kolegami.</p> <p>- Wybrałem pracę "Zabawa z kolegami", bo my tak naprawdę się bawimy, jak napisał Janusz.</p>	<p>Wychodzą na przerwę. Wybrany autor przepisuje swój tekst na tablicy.</p>

Lp.	Czynności nauczyciela	Czynności ucznia	Jakie zachodziły operacje myślowe?
7.	Czytanie głośne Prosi kolejno trzech uczniów o głośne przeczytanie tekstu z tablicy.	Głośno odczytują tekst. Na przykład: - Proponuję skrócić zdanie pierwsze, a najlepiej zrobić dwa zdania: "Gdy wróć ze szkoły bawię się z kolegami. Kolekdy nazywają się Darek i Mariusz". "Po powrocie ze szkoły bawię się z kolegami". "Jeżeli Janusz lubi bawić się z tymi kolegami, to może na napicać: Po powrocie ze szkoły lubię bawić się z kolegami".	Jakie zachodziły operacje myślowe?
8.	Korekta tekstu Poleca zastanowić się, czy wszystko podoba im się w tekście. Zachęca do podawania propozycji zmiany zdań, wyrażenia w zdaniach, zastępowania ich innymi, ładniejszymi. Zachęca do zastanowienia się, najpierw nad pierwszym zdaniem, potem drugim itd.	Dywergencyjne - Uczniowie podawali wiele propozycji ulepszenia tekstu, - Układali różne zdania wyrażające tą samą myśl. Wyszukiwali nowe wyrazy i wyrażenia. Ocenianie - spośród wielu sformułowanych zdań, wyrażen i wyrazów wybierali najważniejsze dla danego kontekstu, najoryginalniejsze.	Poleca przeczytać cały tekst po dokładnej korekcie.

Ip.	Czynności nauczyciela	Czynności ucznia	Jakie zachodziły operacje myślowe?
9.	Przeписыwanie tekstu do zeszytu	Polecą wskazać wyrazy, które mogą sprawić trudności. Kontroluje pracę uczniów przy przepisywaniu. Na przykład: Trudny jest wyraz "przyprawadza", bo jest "rz". W wyrazie "przydadzą" też jest "rz".	Ocenianie - wskazywali wyrazy o trudnej pisowni. Zapamiętywanie - utrwalali pisownię trudnych wyrazów.

Analiza zamieszczonego wyżej /materiału/ przykładu lekcji ukazuje, że podczas redagowania swobodnych tekstów dominowały zdolności myślenia dywergencyjnego /płynność słowna, pojęciowa, skojarzeniowa, giętkość myślenia/. Podczas czytania swobodnych tekstów na pierwszy plan wysuwały się zdolności poznawania: rozumienia słów, pojęć, zdań, umiejętności dostrzegania stosunków między nimi. Wybór najciekawszego, najoryginalniejszego, zdaniem dzieci, tekstu wymagała zdolności oceny. Korekta tekstu wymagała znowu zaangażowania zdolności myślenia dywergencyjnego: uczniowie podawali propozycje ulepszenia tekstu, układali różnorodne zdania wyrażające tą samą myśl, zastępowali znane wyrażenia ciekawszymi, bardziej oryginalnymi.

6.4. Wpływ swobodnych tekstów na rozwój języka uczniów

Analiza języka swobodnych tekstów wykazuje, jak w miarę ich stosowania stopniowo narastało słownictwo uczniów /tabela nr 3/. Swobodne teksty uczniów z miesiąca na miesiąc były dłuższe. Przeciętna liczba wyrazów w tych tekstach powiększyła się od września do maja o 31,48 wyrazów. Jedynie w swobodnych tekstach z kwietnia liczba wyrazów na jednego ucznia zmniejszyła się o 8,27 wyrazów w porównaniu z pracami marcowymi. W kwietniu 90,6 % prac dotyczyło tematyki wiosennej. Dzieci próbowały układać "wierszyki" na powitanie tej pory roku. Na przykład:

Wiosna

Już przyleciały ptaki
Drzewa rozwinęły pąki.
Rolnicy orzą pole
ze śpiewem piosenki.

Kwiaty się rozwijają.
Skowronek śpiewa
swą śliczną pieśń
na powitanie wiosny.

Już wiemy, że to jest wiosna.

Ewa

Mało jest prac z żywą akcją, dominują natomiast wypowiedzi informujące o napotkanych śladach wiosny. Tym należy tłumaczyć spadek liczby wyrazów w wypracowaniach uczniów. Spośród części mowy w pracach najliczniej występują rzeczowniki.

Liczba ich na jednego ucznia wzrosła w okresie od września do maja o 8,57 wyrazów. Kolejne miejsce zajmują czasowniki, przeciętnie liczba ich wzrosła o 6,63 wyrazy. Również liczba zaimków, liczebników, przysłówków, przyimków, spójników wzrastała z miesiąca na miesiąc. Natomiast w przypadku przymiotników trudno zauważyć rozwój. Najwięcej ich zarejestrowano w pracach uczniów z lutego, marca i maja, co nie pozostaje bez związku z treścią wypracowań. W lutym najczęściej wypracowań dotyczyło wspomnień z ferii zimowych i zabaw na śniegu. Powtarzają się w nich następujące przymiotniki: zimowe, wymarzone, wesołe, puszysty, miękki, najmniejsze, ładny, humorystyczna, poważna. W marcu 74,2 % dzieci redagowało swobodne teksty opierając się na przeżyciach związanych z wycieczką do Ośrodka Zdrowia w Złotnikach Kujawskich. W pracach tych najliczniej występują takie przymiotniki: lekarski, skromny, dentystyczny, zabiegowy, białe, uprzejme. Swobodne teksty o mamie /pisane w maju/ mają formę opisu, stąd znajdują się w nich przymiotniki: ładny, blada, piwne, wysoka, czarna, krótkie, długie, szczupła, niska. Baczyńska na podstawie badań nad rozwojem mowy stwierdza, że samodzielne wypowiedzi dzieci, nawet tych z klas II i III, odznaczają się ubóstwem przymiotników w porównaniu z określeniami do czasowników⁷.

W okresie od września do grudnia obserwuje się stopniowy wzrost liczby zdań w kolejnych swobodnych tekstach /tabela nr 4/. W pracach styczniowych liczba zdań na jednego ucznia obniża się o 0,88, ale równocześnie wzrasta liczba zdań współrzędnie złożonych. W lutym natomiast liczba zdań w konstruowanych tekstach wzrasta, przeciętna wynosi 6,21. W marcu i kwietniu liczba zdań pojedynczych w pracach uczniów nieco maleje na korzyść wzrostu zdań współrzędnie złożonych.

Tabela 3.

Przeciętna liczba wyrazów w swobodnych tekstach

Lp.	Data pisania swobodnego tekstu	Liczba prac	Liczba wyrazów na jednego ucznia									
			rze- czo- wniki	cza- sow- niki	przy- mło- tniki	zaim- ki	li- cze- bniki	przy- słów- ki	przy- imki	spój- niki	par- ty- kuży	razem
1.	wrzesień 1972	30	6,56	4,10	0,36	2,36	0,06	0,46	3,00	1,30	-	18,20
2.	październik 1972	32	6,71	3,97	1,20	2,25	0,09	0,65	2,06	1,47	-	18,40
3.	listopad 1972	30	6,50	4,46	1,53	2,34	0,34	1,26	1,86	1,40	-	19,69
4.	grudzień 1972	28	7,00	5,42	1,30	3,32	0,35	1,42	2,53	1,64	0,07	23,05
5.	styczeń 1973	32	8,25	4,43	1,15	4,28	0,25	0,84	2,84	1,87	-	23,91
6.	luty 1973	28	12,53	9,71	2,25	4,10	0,57	2,25	3,74	3,64	0,03	38,82
7.	marzec 1973	31	17,70	8,35	3,74	5,03	0,74	1,93	4,13	4,22	-	45,84
8.	kwiecień 1973	32	14,03	8,37	1,31	3,87	0,28	2,03	4,00	3,65	0,03	37,57
9.	maj 1973	30	15,13	10,73	4,36	7,15	0,08	2,36	5,20	4,57	-	49,68

W lutym natomiast liczba zdań w konstruowanych tekstach wzrasta, przeciętna wynosi 6,21. W marcu i kwietniu liczba zdań pojedynczych w pracach uczniów nieco maleje na korzyść wzrostu zdań współrzędnie złożonych. W swobodnych tekstach z maja zaznacza się dalszy wzrost liczby zdań przypadającej na jednego ucznia. Najliczniej wystąpiły zdania pojedyncze rozwinięte. W pracach pisanych w maju zarejestrowano ich przeciętnie o 2,7 więcej, aniżeli w wypracowaniach pisanych we wrześniu. Następne miejsce pod względem liczebności w pracach uczniów zajmują zdania współrzędnie złożone. W maju przeciętna liczba tych zdań wzrasta o 0,76 w porównaniu z liczbą takich zdań w wypracowaniu wrześniowym. Przeciętna liczba zdań podrzędnie złożonych zwiększa się w pracach majowych o 0,4 w porównaniu z przeciętną liczbą takich zdań w pracach wrześniowych. Najmniej uczniowie używali zdań pojedynczych nierozwiniętych.

Tabela 4.

Przeciętna liczba zdań w swobodnych tekstach

Lp.	Data pisania swobodnego tekstu	Liczba zdań przypadająca na jednego ucznia				Razem
		pojedynczych		złożonych		
		prostych	rozwi- nię- tych	współ- rzed- nie	pod- rzed- nie	
1	2	3	4	5	6	7
1.	wrzesień 1972	-	1,56	0,70	0,36	2,62
2.	październik 1972	0,06	1,87	0,53	0,25	2,71
3.	listopad 1972	-	2,46	0,50	0,26	3,22
4.	grudzień 1972	0,03	2,50	0,64	0,64	3,81
5.	styczeń 1973	-	1,93	0,75	0,25	2,93
6.	luty 1973	0,25	3,93	1,25	0,78	6,21
7.	marzec 1973	0,23	3,80	0,70	1,06	5,79
8.	kwiecień 1973	0,12	3,90	1,28	0,56	5,86
9.	maj 1973	0,16	4,26	1,46	0,76	6,64

6.5. Kształtowanie się wypowiedzi o charakterze subiektywnym

Binet rozróżnia dwa typy myślenia, nadając im najrozmaitsze nazwy. Jeden nazywa obiektywnym, obserwującym albo realistycznym, a drugi subiektywnym, interpretującym, marzycielskim⁸. Jeden i ten sam człowiek zależnie od chwili czy potrzeby zmienia rolę: raz jest obserwatorem, innym razem marzycielem. U dzieci szkolnych rodzącą się skłonność bądź do obserwacji, bądź do introspekcji rozpoznać można poprzez analizę ich wypowiedzi pisemnych. Wypracowania charakterystyczne dla pierwszego typu umysłowego w dalszych rozważaniach nazywać się będzie obiektywnymi, a dla drugiego subiektywnymi.

Charakterystyka wypracowań

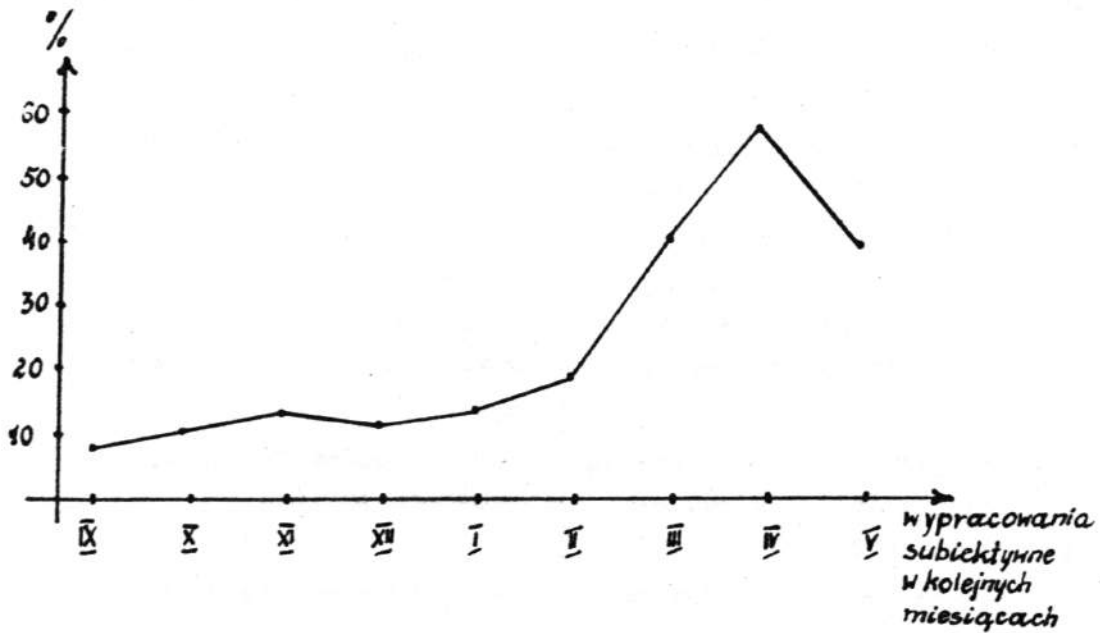
Obiektywne	Subiektywne
- mnóstwo nazw przedmiotów i osób widzianych,	- mniej liczne nazwy przedmiotów i osób widzianych,
- ogromna ilość wyrazów odnoszących się do wspomnień i faktów przeżytych,	- mniej liczne wyrazy odnoszące się do wspomnień i faktów przeżytych,
- mało pojęć abstrakcyjnych i wyrazów pisanych bez żadnej specjalnej myśli,	- mnóstwo pojęć oderwanych, tworów własnej wyobraźni, wyrazów na wpół uświadomionych,
- ani jednego słowa wyrażającego jakiś obraz poczęty we własnej fantazji,	- puszcza wodze fantazji, pobudza do marzeń,
- nie odrywa się od świata zewnętrznego,	- bardziej rozwinięty dar słowa,
- stwierdza fakty wzięte z życia,	- maluje obrazy poetyczne,

Obiektywne	Subiektywne
- dokładniejsze opisy	- opisuje fakty zmyślone - obrazy niepewne, zmyślone, zamglone

Dokonano analizy swobodnych tekstów pod kątem scharakteryzowanych wyżej typów wypracowań. W miarę stosowania ćwiczeń ze swobodnym tekstem pojawiła się skłonność dzieci do wypowiedzi subiektywnych /rys. 1/.

Rys. 1. Krzywa wypracowań subiektywnych

Wśród swobodnych tekstów pisanych we wrześniu dominują wypowiedzi o charakterze obiektywnym. Dzieci informują o tym, jak spędziły wakacje. Na przykład:

Wakacje

Ja byłam w Gdańsku. Ja widziałam morze i jeździłam z wujem nad morze i widziałam muszelki.

Mariola

Wakacje

Ja mamie pomagałem w żniwach. Nosilem plewy.

Maciej

Wypowiedzi wskazują na ubóstwo słownikowe dzieci. Spośród części mowy dominują czasowniki i rzeczowniki, natomiast brak wyrazów określających. Autorzy zacytowanych prac nie odczuwają potrzeby dzielenia się wrażeniami w związku z oglądanymi przedmiotami czy wykonywanymi czynnościami.

Inaczej odbiera się tekst napisany przez Ewę, która pierwszy raz spędzała wakacje nad morzem.

Nasze Morze

Nasze Bałtyckie Morze
szumi dokoła
i każdy je słucha
ziemia i szkoła.

Słuchają dzieci,
które na złotym
i mokrym piasku
lepią zamki.

Ja też lepiłam zamek
Bardzo mi się podobał
mój zamek
ale morze zalało
moją wspaniałą budowę.

Ewa

Dziewczynka zachwyca się szumem morza. To samo odczucie przypisuje rzeczom /ziemia, szkoła/ i osobom /dzieci/. Przeżycia swoje stara się wyrazić "wierszem". Używa ładnych zwrotów /złoty, mokry piasek, mój zamek, nasze morze/, synonimów /zamek-budowa/. Ze względu na wymienione cechy pracę Ewy zaliczono do typu subiektywnego. Spośród tekstów wrześnieowych tylko dwie miały taki charakter. W październiku i listopadzie obserwuje się nieznaczny wzrost liczby wypowiedzi subiektywnych. Dotyczą one zmian zachodzących w przyrodzie jesienią. Na przykład:

Jesień

Jak ja śpię, to mi się śnią drzewa. Jest coraz puściej. Na niektórych drzewach są jeszcze listki brązowe, żółte, zielone. Na niektórych polach jest zielona trawka. Jest tak smutno.

Mirka

Mirka opisuje jesień jako swój sen. Używa kilku określeń /pusta, puściej, brązowe, zielone, żółte/. Odczuwa smutek opisywanej pory roku.

W grudniu i styczniu liczba prac subiektywnych utrzymuje się na zbliżonym poziomie, ale obniża się w stosunku do liczby takich prac w listopadzie. Uczniowie najczęściej informowali o zbliżającej się zimie, prezentach otrzymanych na Gwiazdkę, o tym jak spędziły ferie zimowe. Przykładem pracy subiektywnej z tego okresu jest następujące wypracowanie:

Choinka

Ja w sobotę ubierałam choinkę. Ta choinka była kolorowa i biły od niej kolorowe blaski i miała na sobie łańcuszki i kolorowe bombki i ładny czubek. Choinka mi się bardzo podobała.

Barbara

W lutym liczba wypracowań subiektywnych wzrastała. Jedna z uczennic próbuje "wierszem" wyrazić żal za ptakami, które odleciały do ciepłych krajów.

Zima

Przyszła zima
Odleciały ptaki.
Już kukułka nie kuka
nie śpiewają ptaki.

Tylko wróbel ćwierka
swoją ładną piosenkę.
Ale nie tylko
wróbelek jest sam.

Są też inne ptaki
są jemiołuszki, gile
i inne ptaki,
które przyleciały z północy.

Teraz na północy
jest bardzo sroga zima.
Gdy będzie wiosna
te ptaki, które odleciały
przylecą i znowu będą śpiewały
swoje ulubione piosenki.

Ewa

W marcu dzieci były pełne wrażeń z udanej wycieczki do Ośrodka Zdrowia w Złotnikach Kujawskich. Znalazło to odbicie w swobodnych tekstach. Na przykład:

Ośrodek Zdrowia

W Ośrodku Zdrowia jest gabinet dentystyczny, gdzie dentystka leczy zęby. Są dwa gabinety lekarskie dla dzieci i dla dorosłych. Są też poczekalnie. Jest gabinet zabiegowy, gdzie są robione zastrzyki, opatrunki, pobieranie krwi. Jest też izolatka. Gabinety są wyposażone we wszystkie narzędzia, które potrzebuje lekarz, dentystka i pielęgniarka. Są także lekarstwa.

Norbert

Swobodny tekst napisany przez Norberta zawiera mnóstwo nazw przedmiotów, pomieszczeń i osób widzianych podczas wycieczki, co jest charakterystyczne dla wypracowań obiektywnych. Takich tekstów było 61,3 %. Pozostałe prace /38,7 %/ zaliczono do subiektywnych. W kilku tekstach uczniowie podawali wymy-

ślone przez siebie odwiedziny w ośrodku zdrowia, czworo dzieci próbowało układać "wierszyki". Na przykład:

W czasie ferii

Janek pojechał w czasie ferii do cioci. Pewnego dnia zabolął go mocno ząb i Janek powiedział cioci, że go boli ząb. Ciocia zaprowadziła Janka do dentysty. W poczekalni Janek zobaczył plakaty. Były tam napisy: Myj zęby rano i wieczorem! Brud to twój wróg!

Zbyszek

U pani dentystki

U pani dentystki
na fotelu siedzi
mały, grzeczny Zbyś.

Po chwili wychodzi
z uśmiechem na twarzy
Taki to był miły
mały, grzeczny Zbyś.

Barbara

W kwietniu 56, 21 swobodnych tekstów miało charakter subiektywny. Tematycznie teksty związane były z wiosną. Ich autorzy wyrażali swą radość z nadejścia oczekiwanej pory roku. Przykłady:

Wiosna

Już przyleciały ptaki
Drzewa rozwinęły pąki
Rolnicy orzą pole
Ze śpiewem piosenki.
Kwiaty się rozwijają
Skowronek śpiewa
swą śliczną pieśń
na powitanie wiosny.
Już wiemy, że jest wiosna.
Nasza wiosna.

Ewa

Ewa ułożyła "wierszyk", w którym informuje o zwiastunach wiosny. Stosuje ciekawe zwroty, np. "Rolnicy orzą pole ze śpiewem piosenki". Inna uczennica konstruuje opowiadanie, w którym podaje wymyślone przez siebie zdarzenia:

Jak zwierzęta, ptaki i rośliny witały wiosnę?

Nadeszła wiosna kalendarzowa. A w polu panowała zima. Na polach leżał śnieg. Zimny wiatr gwizdał i świstał. W taką pogodę z gorącej Afryki przyleciał mały ptaszek. Wzbił się pod niebo i zapraszał ptaszki i zwierzęta, żeby też przywitały wiosnę jak on. Wróble i sikorki wesoło zaćwierkały, że już nie będą głodować. Zajączki radośnie skakały, że będzie co jeść. Wiewiórka wystawiła śpiący pyszczek z dziupli i witała wiosnę. Nawet jeź obudził się z zimowego snu. Dzieci też radośnie witały wiosnę. Na jej powitanie nauczyły się wierszy i piosenek.

Iwona

Dziewczynka w powyższym tekście użyła szeregu ciekawych zwrotów /wiosna kalendarzowa, zimny wiatr gwizdał i świstał, wzbił się pod niebo, wesoło zaćwierkały, radośnie skakały, śpiący pyszczek, zimowy sen/.

W maju liczba wypracowań subiektywnych spada do 36,7 %, co należy tłumaczyć brakiem silniejszych przeżyć, które skłaniają do introspekcji charakterystycznej w tego typu pracach.

Powyzsza analiza ujawniła, iż w miarę organizowania zajęć swobodnego tekstu, prace dzieci coraz częściej miały charakter subiektywny, co pozostaje w związku z rozwojem zdolności myślenia dywergencyjnego /tabela 2/. Płynność słowna, skojarzeniowa, ekspresyjna potrzebne były do plastycznego wyrażenia myśli. Oryginalność sprzyjała powstawaniu twórców własnej wyobraźni, wymyślaniu niecodziennych zdarzeń, komponowaniu "wierszyków". Zauważono równocześnie, że rodzaj wypowiedzi zależy od treści, które raz pobudzają do obserwacji, innym razem do introspekcji. W praktyce szkolnej winny mieć miejsce zarówno wypracowania obiektywne, jak i subiektywne. Pierwsze sprzyjają wiernemu odtwarzaniu rzeczywistości. Natomiast w wypracowaniach subiektywnych uczniowie wyrażają swój stosunek

do otaczającej rzeczywistości, zastanawiają się, jak ją zmienić, wysuwają propozycje dotyczące tych zmian. Wyrażając własne przeżycia, uczą się rozumieć i odbierać przeżycia innych osób.

Biorąc pod uwagę przedstawione wyżej wartości zajęć z wykorzystaniem swobodnego tekstu zaleca się ich systematyczne stosowanie w klasach młodszych.

6.6. Przypisy

1. Nauczanie początkowe, klasy I-III, wstępna wersja programu średniej szkoły ogólnokształcącej. *Życie Szkoły* 1976, nr 3-4, s. 11.
2. *Ibidem*, s. 20.
3. H. Semenowicz, *Nowoczesna Szkoła Francuska Technik Freineta*. Warszawa 1966, Nasza Księgarnia, s. 61.
4. *Ibidem*, s. 51.
5. *Ibidem*.
6. Zdaniem Guilforda ludzie wykonują pięć zasadniczych grup operacji informacyjnych: poznawcze, pamięciowe, myślenia konwergencyjnego, myślenia dywergencyjnego i oceny. Operacje poznawcze należy rozumieć jako odbiór, rozpoznanie określonych informacji, a operacje pamięciowe jako przechowywanie poznanych informacji. Operacje myślenia konwergencyjnego umożliwiają wytworzenie informacji w sytuacji, która ma w zasadzie jedno rozwiązanie wynikające konsekwentnie z warunków zadania i związanych z nim reguł. Operacje myślenia dywergencyjnego ułatwiają wytworzenie informacji w sytuacji, w której istnieje wiele poprawnych rozwiązań. Operacje oceny polegają na ustaleniu przydatności lub poprawności informacji.
7. H. Baczyńska, *Praca nad zdaniem w kl. I-III*, *Życie Szkoły* 1977, nr 1, s. 29-36.

8. A. Binet, Pojęcie nowoczesne o dzieciach. Nakładem Naszej Księgarni Spółki AKC Związku Nauczycielstwa Polskiego Szkół Powszechnych. Warszawa 1928, Widok 22, s. 245.

6.7. Streszczenia w języku angielskim i rosyjskim

Summary

In the article "Didactic and Educational Values of Free Text Classes" the following problems were discussed:

- the place of "free text" in teaching program of the reformed 10-year primary school,
- "Free text" classes in the lower forms of the primary school,
- the stimulating role of "free text" classes in developing thinking abilities,
The author, basing on the example showed the thinking operations that must be performed by the pupils working over a free text.
- The influence of the "free text" classes on the development of pupils' language and formation of the subjective speech. This problem was discussed on the basis of the research work. The examples of children's work /2nd form the primary school/ were given and their analysis was presented.

Резюме

В статье под заглавием "Дидактические и воспитательные достоинства занятий на основании довольного текста" обсуждаются следующие проблемы:

- Место довольного текста в программе реформированной десятилетней начальной школы.
- Ход занятий на основании довольного текста в младших классах начальной школы.
- Стимулирующая роль занятий по довольному тексту в развитии мыслительных способностей. Автор на основании конкретного

занятия указала мыслительные операции, которые ученики вынуждены выполнять, работая над довольным текстом.

- Влияние занятий на основании довольного текста на развитие языка учеников и формирование субъективного высказывания.

Проблема эта обсуждается на основании проведенных исследований. В статье помещены также примеры творческих работ детей второго класса начальной школы, проведено их анализ.